

نگرش استراتژیک به توسعه نظام آموزش باز

دکتر لطفاله فروزنده*

تاریخ پذیرش ۸۷/۳/۴

تاریخ دریافت ۸۶/۱۱/۲۸

تغییرات محیطی هر سازمانی را بر آن می‌دارد که با توجه به شرایط محیط و شناخت فرصت و تهدیدها و توانمندی داخلی، برنامه توسعه و رشد سازمان خود را تنظیم کنند. توسعه کمی و گسترده علم و فناوری و سیل مشتاقان آموزش عالی در ایران مسئولان بخش آموزش عالی را بر آن داشت که آموزش‌های باز را در قالب دانشگاه پیام نور گسترش دهند. نگاه و رویکرد جدید دولت به دانشگاه پیام نور، فصل جدیدی از توسعه کمی و کیفی این دانشگاه را به دنبال دارد. در چنین شرایطی نگاه استراتژیک و تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک از الزامات حرکت پویا و بالنده در این زمینه است. در این مقاله ضمن معرفی نظام آموزش باز و الزامات آن، تاریخچه این روش در چند کشور منتخب و ایران مورد بحث قرار گرفته و در نهایت الزامات استراتژی دانشگاه پیام نور بیان شده است.

کلیدواژه‌ها: آموزش باز؛ آموزش مجازی؛ آموزش اینترنتی؛ آموزش خودآموز و استراتژی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* قائم مقام مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور.

مقدمه

توسعه کمی و گسترده‌گی کیفی علم و صنعت، رشد روزافزون اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و افزایش پرشتاب جوانان مشتاق به تحصیلات دانشگاهی بخش آموزش عالی را واداشته تا برای همگامی با این تحول، از مرز گسترش دانشگاه‌های سنتی پا را فرانه‌د و نظام آموزش باز را برای شرایط فعلی جامعه تدارک ببیند. دانشگاه پیام نور با بهره‌مندی از ساختاری ویژه و برخورداری از رسانه‌های چندگانه و با ظرفیت پوشش گسترده، خدمات و آموزش عالی خود را به‌شمار زیادی از دانشجویان در پهنه وسیع کشور عرضه می‌کند. استمرار این خدمت و اثربخش‌سازی آن تنها با نگاهی استراتژیک امکان‌پذیر است. این مقاله به معرفی سیستم آموزش باز، بررسی سوابق آموزش باز در چند کشور منتخب و ایران، موانع و چالش‌های پیش روی آن و رویکرد استراتژیک تحقق اهداف کمی و کیفی دانشگاه پیام نور در شرایط فعلی می‌پردازد.

۱ ارکان، ویژگی‌ها و مبانی نظام آموزش باز

۱-۱ ارکان

نظام آموزش باز دارای سه بخش جداگانه است (آرین، ۱۳۷۵):

۱-۱-۱ روش ارائه مواد آموزشی

مهم‌ترین مواد آموزشی عبارت‌اند از: کتاب‌های خودآموز، کتب جنبی، نوارهای تصویری (ویدئویی)، نوارهای صوتی، شبکه اینترنت، شبکه اینترنت، برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، لوح فشرده و ... که برای ارائه یک سرفصل درسی به کار می‌رود. نظام آموزش باز «کتاب‌محور» است. در این سیستم گروهی از متخصصان با همیاری تکنولوژیست‌های آموزشی، گرافیس‌ها، ویراستاران علمی و ادبی، کارگردانان تلویزیونی و متخصصان فناوری اطلاعات و ارتباطات متون درسی را در قالب کتاب، لوح فشرده، نوار صوتی و تصویری تدوین می‌کنند.

۲-۱-۱ روش ارائه آموزش

در این سیستم، کتاب خودآموز محور اصلی است، درعین حال از طریق تشکیل کلاس‌های رفع اشکال و ارتباط رودرروی استاد و دانشجو، کتاب‌های جانبی، آزمون‌های متناوب، ارتباطات داخلی، اینترنتی و مکاتبه‌ای به سؤالات و ابهامات دانشجویان پاسخ داده می‌شود.

۳-۱-۱ روش سنجش و ارزیابی

حدود ۳۰ درصد از نمره درسی مربوط به پرکردن پرسش‌نامه‌های درسی، آزمون میان‌ترم، فعالیت کلاسی، حل تمرین، انجام پروژه و سایر مواردی که توسط استاد تعیین می‌شود، اختصاص دارد. ۷۰ درصد نمره درس هم به امتحان پایان نیمسال اختصاص می‌یابد که سؤالات آن توسط سازمان مرکزی تهیه و تدوین شده و امتحانات هم‌زمان در مراکز برگزار می‌شود. دانشجو ملزم است منابع درسی را به‌طور کامل مطالعه کرده و اساتید نیز در حد نمره کلاس اختیار اعمال نظر دارند.

معمولاً سؤالات امتحانات به شکل تستی، تشریحی، تکمیلی و یا ترکیبی تدوین شده و تمام سرفصل کتاب را پوشش می‌دهد. بانک سؤال، چند نمونه سؤال را از اساتید دریافت کرده و پس از ویرایش توسط اساتید سؤالات نهایی را تدوین و ارسال می‌نماید.

۲-۱-۲ سازمان مرکزی

سازمان مرکزی به‌عنوان مغز متفکر سیستم آموزش باز عمل می‌کند. وظایف سازمان اجمالاً عبارت‌اند از: طراحی سؤال، تدوین مواد آموزشی، برگزاری آزمون، ارائه خدمات آموزشی، برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی و برنامه‌ریزی و توسعه دانشگاه و ... به همین دلیل این سازمان باید قوی، چابک و متشکل از نیروهای متفکر و زبده سیستم باشد تا بتواند سیستم را پویا و مطلوب اداره کند.

۳-۱-۳ ویژگی‌ها

از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین ویژگی‌های نظام آموزش باز، امکان توسعه آن علی‌رغم

پراکنندگی جغرافیایی است. اغلب افراد که در نقاط دوردست زندگی می‌کنند و یا به علت ناتوانی جسمی نمی‌توانند در دانشگاه‌های سنتی حضور پیدا کنند، یا افرادی که مایل‌اند در رشته‌های متفاوت ادامه تحصیل دهند، امکان استفاده از این سیستم را دارند. پاسخ‌گویی به توسعه تکنولوژی و ارتباطات سریع، نیروی بالقوه سیاسی، داوطلبان تحصیل، کاهش حجم متقاضی تحصیل و حل کابوس کنکور ورودی دانشگاه‌ها با توسعه این سیستم، البته متناسب با شرایط و اقتضای هر کشور امکان‌پذیر است.

۴-۱ مبانی

۱. با توجه به نقش تلویزیون و اینترنت در انتقال مفاهیم، این واقعیت آشکار شده است که «از هر وسیله‌ای برای آموزش می‌توان استفاده کرد». به بیان دیگر، انتقال پیام‌های آموزشی و نیز ایجاد مهارت‌های جدید و یا تغییر آنها صرفاً از طریق ایجاد کلاس‌های درس به روش سنتی صورت نمی‌گیرد، بلکه از هر وسیله دیگری چون کتاب خودآموز، نوارهای درسی، برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی و اینترنتی می‌توان برای گسترش آن استفاده کرد. در پناه این واقعیت، دیواره اندیشه انحصاری آموزش چهره‌به‌چهره و سنتی فرو ریخت و استفاده از رسانه‌های مختلف و راه‌های غیرسنتی از جمله آموزش‌های باز برای آموزش افراد مشتاق آغاز شد.

۲. نگاه نظام آموزش باز یک نگاه سیستماتیک است، بدین مفهوم که مجموعه‌ای از اجزا گرد هم آمده یا یک هدف را دنبال می‌کنند. به‌منظور حفظ کلیت این نظام، لازم است هر جزء در حدود وظایف تعیین شده عمل کند و از چارچوب معین فراتر نرود. ازاین‌رو، در طراحی نظام آموزش از راه دور لازم است به جایگاه و نقش هر جزء در سیستم توجه کافی مبذول گردد. براساس این سیستم، ساختار سنتی نسبت دانشجو به اساتید تغییر کرده و این نسبت را در جهت افزایش دانشجو در برابر استاد دگرگون ساخته است. ازسوی دیگر، در عصر ما رسانه‌های متنوعی به‌وجود آمده که هر کدام می‌توانند وظیفه انتقال پیام را برعهده گرفته و متناسب با میدان عمل و نفوذ خود تعداد بیشتری از یادگیرنده‌ها را تحت پوشش خود قرار دهند.

۳. با گذشت زمان و افزایش مطالعات روشن شد که از نظر اقتصادی نظام آموزش باز نسبت به سیستم سنتی مقرون به صرفه تر است. «ادیول» و «جمیسیون» در خصوص جنبه‌های اقتصادی سیستم‌های آموزش باز ضمن مطالعات خود دوازده مورد از آن را تحقیق کرده و با فرمول زیر از طریق محاسبات ریاضی ثابت کرده‌اند که هر قدر تعداد دانشجو و تعداد رسانه بیشتر شود، میانگین هزینه کمتر خواهد شد (مکنزی، پستگیت و اسکاپهام، ۱۳۷۱).

$$AC = \left(\frac{TC}{N} + V \right)$$

AC = میانگین هزینه، TC = هزینه کل، N = تعداد دانشجو و V = هزینه متغیر.

۴. اصل دیالوگ و گفت‌و شنود در نظام آموزش باز با توجه به امکانات اینترنت و تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات فراهم شده و از کارآمدی بالایی برخوردار است. در عین حال، تشکیل کلاس‌های رفع اشکال فردی و گروهی پاسخ‌گوی این نیاز است و از آنجایی که این پرسش و پاسخ آزادانه به عهده دانشجو گذاشته شده، از اثربخشی بیشتری برخوردار خواهد بود.

۵. نقش مربیان آموزشی به عنوان تسهیل‌کنندگان جریان آموزش و یادگیری در نظام آموزشی تعیین شده و این از رسالت‌های مهم این نظام در امر ارائه آموزش است. در این نظام آموزشی دانشجو به طور خودجوش مباحث آموزشی را دنبال می‌کند که تبعاً این انگیزه درونی، اثربخشی سیستم را به دنبال خواهد داشت.

۲ نظام آموزش باز در برخی کشورهای جهان

۲-۱ کره جنوبی: دانشگاه باز ملی

دانشگاه باز ملی اولین مرکز آموزش از راه دور کره است که در سال ۱۹۷۲ تأسیس شد. این مؤسسه با استفاده از رسانه‌های مختلف و تکنیک‌های فراگیر ویژه، نقش مهمی در نوآوری‌های آموزشی کشور دارد.

این دانشگاه طیف گسترده‌ای از دوره‌های آموزشی عمومی، تخصصی و آزاد را ارائه می‌کند. در دانشگاه باز ملی کره ۲۱ گروه آموزشی دوره کارشناسی در چهار دانشکده

هنرهای آزاد، علوم اجتماعی، علوم طبیعی و آموزش وجود دارد. در سال ۲۰۰۱، دانشکده تحصیلات تکمیلی این دانشگاه تأسیس شد که دارای شش گروه آموزشی دوره کارشناسی ارشد است: مدیریت دولتی، مدیریت بازرگانی، رایانه و مخابرات، آموزش مادام‌العمر، هنرهای خانه‌داری و آموزش ابتدایی.

هدف از تأسیس این دانشگاه آن است که مردم بتوانند به صورت مادام‌العمر در همه‌جا آموزش ببینند. این دانشگاه بیش از سیصد هزار فارغ‌التحصیل داشته و در سال ۲۰۰۳ تقریباً دویست هزار دانشجو در آن ثبت‌نام کرده‌اند. دانشگاه باز ملی کره خواسته مردم را برای آموزش عالی و تخصصی برآورده می‌سازد. به علاوه، فرصتی فراهم می‌آورد تا بخشی از نیروهای انسانی مجرب کره در قرن بیست و یکم تأمین شود (AAou.secreturiat, Knou..., 2004).

۲-۲ ترکیه: دانشگاه آنادولو

دانشکده آموزش باز آنادولو (ی) ترکیه با گروه‌های آموزشی اقتصاد و مدیریت بازرگانی در سال ۱۹۸۲-۱۹۸۳ تأسیس شد. تقاضا برای استفاده از آموزش عالی که به وسیله دانشکده باز به شیوه آموزش از راه دور ارائه می‌شد در سال‌های ۱۹۸۲ تا ۱۹۹۳ افزایش یافت. طی این سال‌ها، دانشکده آموزش باز، علاوه بر دوره کارشناسی در رشته‌های اقتصاد و تجارت، یک دوره تحصیلات تکمیلی برای دویست هزار معلم براساس قرارداد منعقد با وزارت آموزش و پرورش ایجاد نمود. همچنین، قراردادهایی را با وزارت بهداشت برای ارائه دوره‌های کاردانی در رشته‌های مامایی، پرستاری و تکنیسین بهداشت و نیز وزارت کشاورزی برای ارائه دوره‌های کاردانی علوم دامپزشکی و کشاورزی امضا کرد.

دانشکده آموزش باز خدماتش را برای شهروندان ترکی که در اروپای غربی، ترکیه و قبرس شمالی زندگی می‌کنند نیز گسترش داده است. در سال ۱۹۹۳ طبق دستورالعمل ۴۹۶، دانشکده باز مطابق نیازهای جدید آموزشی ترکیه بازسازی شد. گروه‌های آموزشی اقتصاد و مدیریت بازرگانی به دانشکده تبدیل شدند و دوره‌های چهارساله کارشناسی را ارائه نمودند. از سوی دیگر، علاوه بر دوره‌های کارشناسی، امتیاز ارائه دوره‌های کاردانی، کوتاه‌مدت و

تحصیلات تکمیلی از طریق آموزش از راه دور به این دانشگاه اعطا شد. تعداد کل دانشجویان این دانشگاه در سال ۲۰۰۳ حدود ۸۷۰ هزار نفر و تعداد فارغ‌التحصیلان آن ۴۰ هزار و ۷۸ نفر بوده است.

۲-۳ اسپانیا: دانشگاه ملی آموزش از راه دور

دانشگاه ملی آموزش از راه دور اسپانیا در سال ۱۹۷۲ تأسیس شد. مدارک اعطایی این دانشگاه معتبر بوده و از نظر قانونی تفاوتی با مدارک تحصیلی سایر دانشگاه‌ها ندارند، اما ویژگی‌های استثنایی این دانشگاه، آن را از سایر دانشگاه‌های اسپانیا متمایز ساخته است. پوشش سراسری، استفاده از روش‌های مختلف و تأثیر اجتماعی عمیق از جمله ویژگی‌های این دانشگاه است. مطابق قانون اصلاحیه دانشگاه‌های اسپانیا، این دانشگاه استقلال عملی مشابه سایر دانشگاه‌ها را دارد و مسئول ارائه آموزش از راه دور در سراسر کشور است. آنچه دانشگاه ملی آموزش از راه دور اسپانیا را در طیف آموزش عالی این کشور متمركز ساخته است به روش آموزشی آن بازمی‌گردد. محورهای اصلی این روش، مواد آموزشی مکتوب، دیداری و شنیداری، کلاس رفع اشکال و استفاده فزاینده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی است.

۲-۴ انگلستان: دانشگاه باز

دانشگاه باز انگلستان^۱ در سال ۱۹۶۹ تأسیس شد. این مؤسسه آموزش عالی از رسانه‌ها و تکنیک‌های یادگیری مختلفی برای آموزش استفاده می‌کند و به‌عنوان اولین دانشگاه باز، ابتکارات اساسی در آموزش عالی بنیان نهاده است. این دانشگاه از روش‌های فناوری نوین و رسانه‌های گوناگونی بهره می‌گیرد تا برای دانشجویان خود در سراسر دنیا، دوره‌های آموزشی کیفی ارائه کند.

این دانشگاه با سیاست ورود آزادانه خود نشان داده که هیچ مانعی برای ارتقای سطح

1. The UK Open University

علمی وجود ندارد. در آخرین سنجش کیفیت به عمل آمده توسط مؤسسه تضمین کیفیت انگلستان، از میان ۲۳ مورد ارزیابی کیفیت، این دانشگاه در ۱۷ مورد بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده، و به این ترتیب، در میان ده دانشگاه برجسته انگلستان جایگاه والایی یافته است. در کتاب راهنمای تحصیل ساندی تایمز ۲۰۰۳ نیز رتبه پنجم کیفیت به دانشگاه باز انگلستان و رتبه ششم به دانشگاه آکسفورد داده شده است.

در سال ۲۰۰۴ این دانشگاه بیش از دویست هزار دانشجو از سراسر جهان داشت. این دانشگاه از لحاظ پژوهشی نیز اعتبار زیادی دارد و دارای نوزده حوزه پژوهشی است، که با تأیید مؤسسه ارزیابی پژوهش انگلستان، در این حوزه‌ها فعالیت‌های پژوهشی با کیفیت و اعتبار بین‌المللی انجام می‌دهند. در هفت حوزه دیگر نیز طرح‌های پژوهشی ملی اجرا می‌کنند. اخیراً طرح پژوهشی مأموریت مریخی تازی ۲ این دانشگاه مورد توجه رسانه‌های جهان قرار گرفته است.

۲-۵ هندوستان: دانشگاه باز ملی ایندرا گاندی^۱

دانشگاه باز ملی ایندرا گاندی در سال ۱۹۸۵ برای همگانی کردن آموزش عالی در هندوستان تأسیس شد. هدف این دانشگاه فراهم آوردن تحصیلات و آموزش مقرون به صرفه و با کیفیت برای بخش وسیعی از جمعیت است که شامل ساکنین مناطق پراکنده و دورافتاده می‌شود.

۲-۶ آفریقای جنوبی: دانشگاه آفریقای جنوبی (یونیسا)^۲

دانشگاه آفریقای جنوبی مؤسسه جامع و نوینی است که نقاط قوت و میراث غنی سه مؤسسه را در خود جای داده است: دانشگاه قبلی یونیسا تکنیکان آفریقای جنوبی^۳ و ویستا - وودک^۴. این مؤسسه قدیمی‌ترین دانشگاه آفریقای جنوبی بوده و قدمت آن به حدود ۱۳۱ سال می‌رسد. در واقع، این دانشگاه به نوعی مادر تمام دانشگاه‌های آفریقای جنوبی محسوب می‌شود.

1. Indira Gandhi National Open University

2. University of South Africa, (UNISA)

3. Technikon South Africa

4. Vista-vudec

۲-۷ تایلند: دانشگاه باز سوکوتای تاماتیرات^۱

دانشگاه باز سوکوتای تاماتیرات به‌عنوان یازدهمین دانشگاه دولتی تایلند در سال ۱۹۷۸ تأسیس شد. این مؤسسه آموزش عالی از نظام آموزش از راه دور بهره می‌جوید و هدف آن آموزش همگانی است. این دانشگاه در سال ۱۹۸۰ برای اولین بار دانشجو پذیرفت و در آن زمان دارای سه دانشکده بود: علوم تربیتی، علوم انسانی و علوم مدیریت، اما اکنون دارای دوازده دانشکده مستقل می‌باشد.

۳ پیشینه نظام آموزش باز در ایران

۳-۱ دانشگاه ابوریحان بیرونی

برای اولین بار در ایران در سال ۱۳۵۰ دانشکده‌ای در دانشگاه ابوریحان بیرونی برای آموزش از راه دور و به طریق «مکاتبه‌ای» شکل گرفت که مقدمات آن از سال ۱۳۴۸ به بعد فراهم شده بود. این دانشکده مکاتبه‌ای که فعالیت خود را در چهار رشته تحصیلی آغاز کرده بود، به‌زودی در هفت رشته تحصیلی شیمی - طبیعی، فیزیک - ریاضی، زبان و ادبیات فارسی، آموزش و پرورش ابتدایی، اقتصاد و تعاون روستایی، مدیریت خدمات بانکی (مقطع فوق دیپلم) و مدیریت خدمات فنی (مقطع فوق دیپلم) به فعالیت خود ادامه داد (مجموعه مقالات دهمین کنفرانس سالانه انجمن آسیایی دانشگاه‌های باز، ۱۳۷۵)

بعدها تعداد دانشجویان و رشته‌های تحصیلی این دانشکده افزایش یافته و به دو دانشکده علوم انسانی اجتماعی و علوم تفکیک شد.

در سال ۱۳۵۵ واحد جدیدی به نام «کالج‌های منطقه‌ای» در سازمان مرکزی این دانشگاه شکل گرفت که شعبات جدیدی از دانشگاه در مناطق مختلف کشور تأسیس و اداره می‌کرد. دانشجویان دانشکده علوم انسانی و اجتماعی و علوم و کالج‌های منطقه‌ای از طریق آزمون ورودی از میان کارکنان دولت پذیرفته می‌شدند.

دانشگاه ابوریحان بیرونی در سال ۱۳۵۹ به کار خود خاتمه داد. این دانشگاه طی سال‌های ۱۳۵۰-۱۳۵۹ در مجموع ۱۷۷۹ نفر در مقطع کاردانی و ۱۳۰۵ نفر در مقطع کارشناسی فارغ‌التحصیل داشت.

۲-۳ دانشگاه آزاد ایران

در سال ۱۳۵۲ دانشگاه آزاد ایران برای ارائه خدمات آموزش باز تأسیس شد. هدف اساسی این دانشگاه افزایش ظرفیت پذیرش نظام آموزش عالی کشور برای تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد بود. ظرفیت پذیرش دانشگاه در سال اول شش هزار نفر در پنج مرکز دیده شده و متون درسی خودآموز به‌عنوان مهم‌ترین رسانه آموزشی دانشگاه در نظر گرفته شده بود. استفاده از مشاوران خارجی و تلویزیون آموزشی به‌عنوان رسانه‌ای با پوشش فراگیر نیز در برنامه منظور شده بود. براساس برنامه تنظیمی، برای سال‌های نخستین فعالیت دانشگاه، ارائه خدمات آموزشی در سه رشته تربیت معلم، بهداشت و عمران روستایی در اولویت قرار داشت.

این دانشگاه فعالیت آموزشی خود را با پذیرش اولین گروه دانشجویان در بهمن ۱۳۵۶ آغاز کرد. دانشگاه آزاد ایران تمام امکانات را برای ارائه خدمات به کار گرفت، اما از آنجا که حجم کار زیاد بود، تعدادی از متخصصان را به‌صورت پاره‌وقت به همکاری دعوت کرد. در نهایت دانشگاه آزاد ایران بدون داشتن فارغ‌التحصیل در سال ۱۳۵۹ به کار خود خاتمه داد.

۴ آموزش باز در دانشگاه پیام نور

در سال ۱۳۶۶ با انتقال امکانات و اعضای هیئت علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی و کالج‌های منطقه‌ای دانشگاه ابوریحان بیرونی (سابق) که در اختیار دانشگاه علامه طباطبایی بود به دانشگاه پیام نور، این دانشگاه با اهداف زیر تشکیل شد (خبرنامه دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۳).

۱. ارتقای سطح علمی و فرهنگی جامعه،

۲. ایجاد امکان ادامه تحصیل برای همه افراد در تمام نقاط کشور،

۳. افزایش ظرفیت دانشگاه‌ها،

۴. تربیت بخشی از نیروهای متخصص جامعه.

در حال حاضر دانشگاه پیام نور با سی دانشگاه استانی و ۲۸۰ مرکز و واحد دانشگاهی با بیش از ششصد هزار نفر دانشجو در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های علوم انسانی، علوم پایه - مهندسی، کشاورزی و هنر بیشترین سهم را در بخش آموزش عالی دولتی برعهده دارد. این در حالی است که این دانشگاه کمترین میزان بهره‌مندی را از کمک‌ها و بودجه دولتی داشته است.

با توجه به سیل مشتاقان به تحصیل و ضرورت رشد فرهنگی و علمی کشور، دانشگاه پیام نور بستری فراگیر برای پاسخ‌گویی به این نیاز است. به‌ویژه این دانشگاه ظرفیت آن را دارد که با توسعه ابعاد آموزشی، زمینه و بستر رشد و توسعه مناطق محروم را با رویکرد عدالت‌محور فراهم کند. بر همین اساس شناخت مزایای این سیستم و نگاه استراتژیک در روند رشد و توسعه آن نکته‌ای اساسی در چشم‌انداز آموزش عالی کشور محسوب می‌شود (شیوه‌نامه توسعه کمی و کیفی دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۴).

۱-۴ مزایا

مزایای نظام آموزش باز از طریق دانشگاه پیام نور به شرح زیر است: (مجموعه مقالات اولین سمینار تخصصی آموزش از راه دور، اردیبهشت ۱۳۷۱)

۱. قابلیت گسترش نظام آموزش باز و امکان دسترسی همه افراد در همه‌جا به نظام آموزش عالی که جایگزین مناسبی برای سیستم سنتی آموزش عالی است. توسعه نظام سنتی مستلزم مقدمات و هزینه فراوان است، اما در نظام آموزش باز با استفاده از سیستم الکترونیکی و رادیو تلویزیونی با رویکرد کتاب‌محوری، تغییر رویکرد نسبت دانشجو در برابر استاد با افزایش تعداد دانشجو سهل‌الوصول بوده و روش مناسبی برای پاسخ‌گویی به نیاز فوری کشور در این زمینه است.

۲. آموزش از راه دور به همه آنهایی که به هر دلیل نتوانسته‌اند به آموزش سنتی دست

پیدا کنند فرصت مناسب ادامه تحصیل می‌دهد.

۳. با توجه به اینکه در آموزش باز مریمان نقش تسهیل کننده دارند، دانشجویان به‌طور خودکترل فعالیت کرده و روحیه تلاش، تحقیق و خودکترلی در آن‌ها تقویت می‌شود و این آموزش سرآغاز تحولی برای افزایش خلاقیت و کارآفرینی نیروهای متخصص در کشور خواهد بود.

۴. نظام آموزش نیمه‌حضوری نیاز به فضای آموزشی را محدود می‌کند، سرمایه‌گذاری‌های سنگین را سبک‌تر کرده و مشارکت مردم را به‌دلیل اعتقاد و نیازشان جلب می‌نماید، محدودیت‌های سنی، شغلی و مکانی را کاهش داده و نوع سیستم فراگیر آموزش عالی به‌وجود می‌آورد.

۵. سیستم آموزش باز، بستر تعامل همه نیروهای متخصص در اقصا نقاط کشور را فراهم کرده و مانع از مهاجرت نیروهای توانمند و متخصص شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ می‌شود. این روش آموزشی با شناخت صحیح نیازهای آموزشی و مهارتی دانش‌پذیران هر منطقه علاوه‌بر اینکه بستر رشد فکری و فرهنگی نیروهای هر منطقه را فراهم می‌کند، زمینه اشتغال کارآمد و عدم مهاجرت نیروی مستعد و توانمند را نیز فراهم می‌سازد. این پدیده همچنین باعث رشد نیروی انسانی که محور رشد و توسعه هر منطقه است می‌شود.

۲-۴ شیوه‌ها

با این اوصاف برای رسیدن به اهداف والای آموزش عالی در چشم‌انداز بیست‌ساله باید آموزش باز با استفاده از تمام امکانات رسانه‌ای و الکترونیکی به‌عنوان یک اولویت در نظر گرفته شده و برای رشد کمی و کیفی آن برنامه‌ریزی لازم صورت گیرد.

در حال حاضر براساس مطالعات انجام شده روش‌های آموزش باز عبارت‌اند از

(keeyan, 1992):

الف) آموزش از راه دور:

۱. استراتژی آموزش مجازی،

۲. استراتژی آموزش رادیویی و تلویزیونی،

۳. استراتژی تلویزیون اینترنتی،

۴. استراتژی آموزش خودآموز،

۵. استراتژی آموزش چندرسانه‌ای.

(ب) آموزش نیمه‌حضوری:

۱. آموزش به صورت رفع اشکال انفرادی،

۲. آموزش به صورت رفع اشکال گروهی،

۳. آموزش به صورت حضوری به کمک «پاورپوینت»^۱،

۴. آموزش به صورت عملی در کارگاه‌ها و آزمایشگاه‌ها،

۵. آموزش‌های ترکیبی.

استفاده از روش‌های فوق متکی به مأموریت و ملاحظات است که برابند گسترش

آموزش‌های باز، تربیت نیروی متخصص و کارآمد در کشور خواهد شد.

۳-۴ الزامات

مهم‌ترین الزاماتی که در تدوین چشم‌انداز، مأموریت و استراتژی دانشگاه پیام نور به‌عنوان

متولی آموزش‌های باز باید مورد توجه قرار گیرد عبارت‌اند از (Bartels, 1987):

۱. معرفی ظرفیت‌های دانشگاه پیام نور به مسئولان رده اول کشور با بیان مزایای

این سیستم و متناسب با شرایط و اقتضات فعلی کشور،

۲. تدوین زیرساخت‌های لازم برای توسعه ظرفیت آموزش الکترونیکی

(سخت‌افزاری - نرم‌افزاری)،

۳. تعطیلی تدریجی رشته - شهرهای کم‌مقتضی و یا غیراستاندارد و توسعه

رشته‌های مورد نیاز و مرتبط با برنامه توسعه هر منطقه با تأکید بر افزایش دانش و مهارت،

۴. اتخاذ استراتژی و راهکارهای لازم برای توسعه کیفی دانشگاه و رقابتی کردن آن با تأکید بر استانداردهای آموزش عالی،
۵. جلب مشارکت مردمی برای تکمیل واحدها و مراکز تازه تأسیس با رعایت استانداردهای کیفی،
۶. توسعه و گسترش شبکه آموزشی دانشگاه، شامل کتابخانه دیجیتال، تولید محتوای الکترونیکی و راه اندازی شبکه مجازی،
۷. توسعه و گسترش تحصیلات تکمیلی با رعایت استانداردهای لازم،
۸. برنامه ریزی برای جذب اعضای هیئت علمی توانمند در تولید محتوا و برنامه ریزی آموزشی،
۹. توسعه همکاری بین دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی داخل و خارج از کشور برای تقویت ستاد برنامه ریزی و تولید محتوا،
۱۰. بازبینی کتب و تحول محتوایی در کتب در راستای برنامه ریزی درسی رشتهها به منظور افزایش سطح دانش و مهارت،
۱۱. تجدید ساختار کتب علوم انسانی و اجتماعی با تأکید بر بومی سازی و ارزش محوری،
۱۲. ارتقای سطح تحصیلات، مهارت و دانش اعضای هیئت علمی،
۱۳. اصلاح ضوابط و شیوههای پذیرش دانشجو و روشهای آموزشی،
۱۴. تدوین برنامه برای جلب مشارکت مردم در تأمین منابع مالی مورد نیاز برای طرحهای توسعه‌ای و امور جاری دانشگاه،
۱۵. هویت بخشی به دانشجویان و اعضای هیئت علمی در عرصه فرهنگی کشور،
۱۶. اسلامی کردن دانشگاه و ایجاد تحولات بلندمدت در آن،
۱۷. استانداردسازی آزمونها و امتحانات،
۱۸. ایجاد بستر لازم برای توسعه پژوهش و افزایش سهم هزینه‌های پژوهشی در کل هزینه‌های دانشگاه.

با این اوصاف رسیدن به چشم‌اندازی که دانشگاه پیام نور را به دانشگاهی پیشرو، بالنده و جذاب در دنیای اسلام با جایگاه اول علمی و فناوری در سطح دانشگاه‌های باز منطقه آسیای جنوب غربی تبدیل کرده و با جامعیت و فراگیری در سطح کشور نیروهای متخصص را منطبق با استانداردهای جهانی تربیت کند، دور از انتظار نیست.

نتیجه‌گیری

در طول سال‌های بعد از انقلاب اسلامی به‌ویژه از سال ۱۳۶۶ تغییرات در روش‌های آموزش عالی کشور ایجاد شد. با تأسیس دانشگاه پیام نور آموزش غیرحضوری، نیمه‌حضوری و باز در نظام آموزش عالی کشور ظرفیت‌های مناسبی را فراهم کرد و با رشد متقاضیان تحصیلات عالی، ایجاد ظرفیت در این بخش به‌صورت جدی‌تری مطرح شد. دانشگاه پیام نور با سیستمی باز، کتاب‌محور، توسعه‌پذیر و انعطاف‌پذیر، بستر مناسبی را برای پاسخ‌گویی به این نیاز به‌صورت علمی و منطقی فراهم آورده است.

رشد رسانه‌ها، شبکه‌های اینترنتی، تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات، سیستم خودآموز و آموزش‌های مجازی روش‌هایی هستند که در بستر دانشگاه پیام نور می‌توان از آنها در راستای سیاست آموزش برای همه در همه‌جا و در همه‌وقت بهره‌جست.

در شرایط جدید دولت نهم و شخص رئیس‌جمهور نسبت به توسعه کمی و کیفی این دانشگاه توجه جدی دارند. با توجه به این اهتمام و الزامات با نگاه استراتژیک، می‌توان این مأموریت را به ثمر رساند.

نگاه استراتژیک باعث می‌شود دانشگاه پیام نور فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی و توانمندی‌ها و ضعف‌های خود را شناخته و براساس آن برنامه‌ریزی کند. نگاه استراتژیک با رعایت الزاماتی مانند معرفی ظرفیت دانشگاه، افزایش کیفیت، تربیت نیروی انسانی عضو هیئت علمی، استفاده از همکاری گسترده مردمی و مشارکت سایر دانشگاه‌های دولتی در این دانشگاه نهادینه خواهد شد. رعایت این الزامات همچنین چشم‌انداز روشنی را از دانشگاه پیام نور به‌عنوان ابردانشگاه آموزش‌های باز در منطقه پدید خواهد آورد.

منابع و مأخذ

آرین، ۱۳۷۵. آشنایی با دانشگاه‌های باز جهان، ترجمه ش. ثمربخش، محمود علی محمدی، دانشگاه پیام نور.

خبرنامه دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۳. شماره ۱۵.

شیوه‌نامه توسعه کمی و کیفی دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۴.

مجموعه مقالات اولین سمینار تخصصی آموزش از راه دور، ۱۳۷۱ دانشگاه پیام نور.

مکنزی، نورمن، ریچموند پستگیت و جان اسکاپهام، ۱۳۷۱. آموزش باز، ترجمه محمود علی محمدی.

«مجموعه مقالات دهمین کنفرانس سالانه انجمن آسیایی دانشگاه‌های باز»، ۱۳۷۵. تهران، دانشگاه پیام نور.

AAOU. Secretariat, Knou/2004 AAOU Hand Book

Bartels, j, 1987. Graduate of the Fern Universitat. Hayen. An Unpublished paper. ZFE

Dickinson, Leslie, 1987. Self-instruction in Language Learning, Cambridge University Press.

Key an, D, 1992. The Fern Universitate Fedral Republic of Germany, London, Croom Helms.

Smith. R. M, 1975. Learning How to Learn Applied Theory Adults. Open University Press.